

Володимир Володимирович **ГОЛОВАЧ**

к.ю.н., заслужений юрист України, сертифікований аудитор, Інститут аудиту

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3669-9071>

Тетяна Анатоліївна **ГОЛОВАЧ**

д.е.н., професор, аудитор, заступник директора з наукової роботи Інституту аудиту

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1657-1508>

ВЕРСІЇ АУДИТОРА СТОСОВНО ІДЕНТИФІКАЦІЇ ТА ОЦІНЮВАННЯ РИЗИКІВ СУТТЄВОГО ВИКРИВЛЕННЯ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ

У статті розглянуто проблемні питання ідентифікації та оцінювання ризиків суттєвого викривлення аудитором на основі гіпотетичного судження у формі версії стосовно їх скоєння внаслідок шахрайства. З'ясовано, що основним джерелом формування мотивів і тиску на управлінський персонал стосовно викривлень фінансової звітності є бізнес-ризик. Залежно від низки обставин вони можуть мати позитивну або негативну оцінку з боку управлінського персоналу. В результаті аналізу міжнародних стандартів аудиту встановлено, що принцип професійного скептицизму вимагає від аудитора всебічного оцінювання ризиків суттєвого викривлення фінансової звітності.

Ключові слова: викривлення фінансової звітності, версії аудитора, оцінювання можливостей шахрайства, кримінологічна характеристика шахрайства, бізнес-ризик

ВСТУП

Постає цілком слушне питання: чому саме аудитор повинен висувати версії з наявності шахрайства під час здійснення перевірки фінансової звітності. Можливо, слушно вести мову про виявлення викривлення фінансової звітності. Річ в тім, що аудитор не здійснює розслідування фактів шахрайства шляхом надання послуг forensic.

Аудитор перевіряє достовірність, повноту і відповідність законодавству фінансової звітності, у процесі якої з'ясовує наявність суттєвих викривлень шляхом ідентифікації їх оцінки за рахунок розуміння суб'єкта господарювання та його середовища. З'ясування наявності викривлень фінансової звітності вимагає від аудитора особливої форми професійного судження у вигляді гіпотез стосовно наявності в них ознак шахрайства. Особливою формою гіпотез є версії.

Побудова аудиторських версій має суттєві відмінності від побудови слідчих і оперативно-розшукових версій. Слідчі оперативно-розшукові версії ґрунтуються на гіпотетичному судженні стосовно достовірно встановленого факту правопорушення у вигляді злочину. У таких випадках висувається припущення стосовно осіб, причетних до його скоєння.

Аудиторські версії є результатом професійного скептицизму аудитора, який спрямовує його судження на формування і перевірку припущень стосовно можливого правопорушення у вигляді шахрайства. На момент висунення версії аудитора відсутня інформація з наявного факту про порушення. Він тільки ідентифікує та оцінює ризики вчинення такого правопорушення шляхом розуміння суб'єкта господарювання та його середовища.

Так, судження слідчого спрямовуються від правопорушення на встановлення винних осіб. Судження аудитора спрямовується у зворотному напрямі, від потенційних правопорушників в особі управлінського персоналу на виявлення в їх діях можливих викривлень фінансової звітності внаслідок шахрайства.

РЕЗУЛЬТАТИ

Міжнародні стандарти аудиту вимагають від аудитора дотримуватись професійного скептицизму протягом всього аудиту, визнавати можливість існування суттєвого викривлення внаслідок шахрайства, незважаючи на минулий досвід аудитора стосовно сумлінності та чесності управлінського персоналу і тих, кого наділено найвищими повноваженнями (п. 15 МСА 200 [1] та п.12 МСА 240 [2]).

Принцип професійного скептицизму становить фундаментальну основу аудиторської діяльності. Він спонукає аудитора, критично ставиться до перевірки фінансової звітності, знаходити можливості виявлення суттєвих викривлень внаслідок шахрайства, незалежно від позитивної характеристики управлінського персоналу і тих, кого наділено найвищими повноваженнями.

Такий методологічний підхід до проведення аудиту свідчить про те, що функції аудитора не можуть зводитись до ролі контролера чи ревізора, який тільки звіряє баланс з аналітичним обліком або первинними документами.

Дотримання аудитором професійного скептицизму потребує іншого рівня знань, навичок і вмій з належної реалізації ризик-орієнтованого підходу.

У сфері аудиту ризик-орієнтований підхід спрямовано на виявлення у діяльності господарюючого суб'єкта можливостей для викривлення фінансової звітності внаслідок шахрайства у вигляді певних чинників їх ризику. Згідно з п. 11 Міжнародного стандарту аудиту (МСА) 240 [2] чинниками ризику шахрайства є події та умови, які свідчать про мотив або тиск стосовно скоєння шахрайства, а також надають можливості його скоїти.

У кримінологічному аспекті чинники ризику шахрайства є не що інше, як причини і умови або обставини його скоєння. У менеджменті ризику пов'язують з потенційною вірогідністю настання негативних наслідків.

Наведені підходи до визначення механізму детер-

мінації шахрайства та причинно-наслідкових зв'язків у ньому співпадають. Головне полягає в тому, що за своїм логічним змістом чинники ризику суттєвих викривлень внаслідок шахрайства відображають можливості їх скоєння, у вигляді спроможності та вірогідності.

Ідентифікувати та оцінити такі можливості, що проявляються у діяльності господарюючого суб'єкта як потенційна спроможність і вірогідність, аудитор може не інакше як на основі гіпотетичного судження. Керуючись ним, аудитор формує відповідне припущення стосовно виявлення ризиків шахрайства у формі версій.

Як зазначено у п. 26 МСА 240, в ідентифікації та оцінюванні ризиків суттєвого викривлення внаслідок шахрайства аудитор, виходячи з припущення, що існують ризики шахрайства у визнанні доходів, повинен оцінити, які типи доходу, комерційних операцій або тверджень призводять до таких ризиків. Саме такий підхід до виявлення шахрайства становить основу принципу професійного скептицизму, що тією чи іншою мірою простежується у кожному МСА.

У п. А7 МСА 240 прямо зазначено, що застосування професійного скептицизму вимагає постійної допитливості стосовно того, чи припускають отримання інформації та аудиторські докази можливості існування суттєвого викривлення внаслідок шахрайства [3]. Водночас також слід враховувати, що процес будь-якої ідентифікації об'єкта або суб'єкта полягає у визнанні та ототожненні їх з наперед визначеними ознаками та властивостями.

В аудиті об'єктом визнання й ототожнення у господарюючому суб'єкті є наявність ознак можливого суттєвого викривлення фінансової звітності. З позиції психології і логіки впізнання є не що інше, як процес, в якому особа сприймає певний об'єкт і зіставляє з уявленнями та попередньо визначеними образами, стосовно його наявних ознак або властивостей. Зі свого боку, ототожнення спрямовано на визначення, якою мірою той чи інший предмет або явище є подібними, однаковими чи тотожними до чого-небудь.

Згідно з МСА, насамперед МСА 200 [1], 240 [2] та 315 [4], впізнання або ототожнення аудитора належить спрямовувати на цілком конкретні і завчасно визначені образи у вигляді відповідних знань з наявних способів викривлень фінансової звітності та напрямів їх виявлення.

Знання аудитора про наявні способи викривлень фінансової звітності можуть бути отримані з власного досвіду, з досвіду інших аудиторів та з письмових джерел різного формату. Головним джерелом таких знань є МСА. Викладені в них знання з кримінологічної характеристики шахрайства та способів його вчинення становлять теоретичну базу побудови версії аудитором.

У п. 2 МСА 240 зазначено, що викривлення фінансової звітності можуть виникати внаслідок шахрайства або помилки. Чинник, який відрізняє шахрайство від помилки полягає у навмисності або ненавмисності, що призводить до викривлення фінансової звітності.

МСА виходять з того, що саме планування наявності навмисних дій з викривлення фінансової звітності дозволяє відрізнити помилку від шахрайства. Тільки за умови з'ясування вірогідності ознак шахрайства

можливо робити висновок про помилки. Тому аналіз помилок в МСА не розглядається. Головна увага приділяється виявленню викривлень фінансової звітності внаслідок шахрайства. Саме такі дії завдають вагомої шкоди і становлять суттєву соціальну небезпеку. У зв'язку з цим МСА 240 встановлює відповідальність аудитора стосовно виявлення шахрайства при аудиті фінансової звітності.

Насамперед МСА 240 вимагає від аудитора наявності знань із кримінологічної характеристики шахрайства та способів його вчинення. Стосовно кримінологічної характеристики шахрайства, то у МСА 240 вона розглядається в окремих аспектах. Детальну увагу приділено способам викривлення фінансової звітності внаслідок шахрайства.

Так, у п. 11 МСА 240 наводиться юридичне визначення шахрайства як навмисної дії управлінського персоналу із застосуванням омани для отримання неправомірної вигоди. Цього визначення явно недостатньо для правового оцінювання викривлень фінансової звітності аудитором. За будь-яких обставин йому необхідно звертатись до конкретних правових норм, які передбачають відповідальність за ті чи інші викривлення фінансової звітності. Без наявності таких юридичних знань неможливо ідентифікувати шахрайство. Водночас їх використання має суто пізнавальний характер стосовно належного оцінювання викривлень фінансової звітності.

Аудитор не має повноважень надавати юридичну оцінку викривлень фінансової звітності. У п. 3 МСА 240 наголошується на тому, що аудитор може підозрювати і навіть ідентифікувати можливість шахрайства. Натомість він не робить юридичних визначень, чи дійсно відбулося шахрайство.

У кримінології існують різні підходи до визначення змісту кримінологічної характеристики правопорушення. У МСА 240 розглядається кримінологічна характеристика шахрайства, яку розроблено американським кримінологом Дональдом Крессі (1919-1987 рр.). Центральне місце в ній відведено соціально-психологічним аспектам шахрайства. Так, у п. А1 МСА 240 шахрайство характеризується в аспекті мотиву або тиску стосовно вчинення шахрайства, усвідомленої можливості вчинити шахрайство, ставлення та логічного виправдовування такої дії.

Акцент у МСА на психологічних аспектах шахрайства не є випадковими. Нормативне регулювання бухгалтерського обліку і аудиту у США спрямовано на визначення мотивів облікового процесу та аудиту.

Сама собою кримінологічна характеристика шахрайства має широкий зміст і потребує відповідних знань з питань кримінології, психології та інших наук. Тому аудиторам не завадило спрямовувати свої зусилля на пізнання соціально-психологічних аспектів шахрайства в різних сферах економіки України.

Як вбачається з МСА, знання кримінологічної характеристики шахрайства мають важливе значення для пізнання і ототожнення аудитором конкретних способів шахрайств та їх чинників. У додатку до МСА 240 наводяться відповідні приклади чинників ризику шахрайства, їх взаємозв'язок з мотивом, тиском, можливостями, ставленням і логічним виправданням.

Керуючись знаннями кримінологічної характерис-

тики шахрайства, аудитор має можливість формувати певну систему гіпотетичних суджень у формі версій на основі таких ustalених і попередньо визначених образів як знання способів шахрайства. Зміст викривлень фінансової звітності внаслідок шахрайства детально викладено в МСА 240. Вони визначаються як розбіжність між сумою, класифікацією, поданням або розкриттям статті у фінансовому звіті та сумою класифікацією, поданням або розкриттям інформації, які вимагаються для статті відповідно до застосованої концептуальної основи.

Згідно з п.п. 2 та 3 МСА 240 шахрайство у фінансовому звітуванні передбачає навмисне викривлення, включаючи пропуск сум або розкриття інформації у фінансовій звітності, з метою введення в оману користувачів фінансової звітності. Воно може бути здійснено шляхом:

- маніпулювання, фальсифікації (зокрема, підроблення записів) або змінювання облікових записів чи підтверджувальної документації, на основі яких складається фінансова звітність;

- перекручення або навмисний пропуск подій, операцій або іншої значущої інформації у фінансовій звітності;

- навмисне неправильне застосування облікових принципів, які стосуються сум, класифікації, способу подання або розкриття інформації.

У п. А4 МСА 240 відмічається, що управлінський персонал з метою вчинення шахрайства в обхід заходів контролю може застосовувати такі методи:

- здійснювати фіктивні проводки, особливо наприкінці звітного періоду, щоб маніпулювати результатами операційної діяльності;

- неправильно коригувати припущення та змінювати судження, застосовані для оцінювання залишків рахунків;

- пропускати або запізно визнавати у фінансовій звітності події або операції, які відбулися протягом звітного періоду;

- пропускати, незрозуміло викладати або викривлювати розкриття, які вимагаються концептуальною основою фінансового звітування або розкриття, необхідного для неупередженого подання;

- приховувати факти, які можуть впливати на суми, відображені у фінансовій звітності;

- здійснювати складні операції, які структуровано так, щоб перекручувати інформацію про стан фінансового результату діяльності суб'єкта господарювання;

- змінювати записи та умови, пов'язані зі значними або незвичайними обставинами.

Постає слушне питання як аудитору поєднати вищевказані теоретичні знання кримінологічної характеристики шахрайства та способів його вчинення з практичною перевіркою фінансової звітності за умови виконання низки аналітичних процедур. Насправді наведені у МСА аудиторські процедури з аналітичної перевірки фінансової звітності тільки на перший погляд не мають відношення до виявлення бізнес ризиків і конкретних обставин, які свідчать про можливість шахрайства.

Належне дотримання принципу професійного скептицизму зобов'язує аудитора на всіх етапах перевірки фінансової звітності керуватися припущенням стосовно

її викривлення внаслідок шахрайства або помилки. Не обмежуватися формальною звіркою балансу з аналітичним обліком і первинними документами без реальної перевірки такого припущення. У практичному сенсі тільки в результаті отримання аудиторських доказів відсутності викривлень фінансової звітності є підстави робити висновок про достовірність, повноту і відповідність законодавству фінансової звітності. Для досягнення такої мети МСА вимагають від аудитора протягом всього аудиту відслідковувати і перевіряти версії відносно ідентифікації й оцінювання ризиків суттєвого викривлення фінансової звітності, керуючись знаннями кримінологічної характеристики шахрайства та способів його вчинення.

На зовнішній прояв способи шахрайства подібні іншим правопорушенням тією чи іншою формою, обов'язково відображаються в оточуючому середовищі у вигляді чинників та ризику, а також певних обставин, які свідчать про можливість їх скоєння. Приклади чинників ризику шахрайства наведено у додатку 1 МСА 240. У цьому додатку розглядається вплив різних подій у сфері господарчої діяльності на формування мотивів управлінського персоналу стосовно можливого викривлення фінансової звітності. Показано, які саме особливості галузі та операцій суб'єктів господарювання дають змогу вчинення шахрайства у фінансовому звітуванні. У додатку вчинена спроба з'ясувати, в чому може полягати позитивне ставлення та логічне виправлення шахрайства управлінським персоналом.

Більш інформативним відображенням шахрайства можуть бути конкретні обставини, які явно свідчать про викривлення фінансової звітності. Як зазначено у додатку 3 МСА 240, такими обставинами можуть бути розбіжності в облікових записах, суперечливість або відсутність доказів, проблемні або незвичайні стосунки між аудитором та управлінським персоналом, часті зміни облікових оцінок тощо.

Наскільки той чи інший спосіб шахрайства знаходить своє відображення в оточуючому середовищі залежить від низки обставин. Згідно з п. 6 МСА 240 причина полягає в тому, що шахрайство може бути пов'язано зі складними та ретельно організованими схемами, розробленими для його приховування, такими як підроблення запису операцій або навмисне неправильне тлумачення для аудитора. Як зазначено у п. 5 МСА 240, через властиві обмеження аудиту існує неминучий ризик того, що суттєві викривлення фінансової звітності можна не виявити навіть тоді, коли аудит ретельно спланований та виконується відповідно до МСА. Водночас МСА зобов'язують аудитора для отримання обґрунтованої впевненості дотримуватися принципу професійного скептицизму протягом всього аудиту шляхом виконання усіх необхідних процедур з перевірки фінансової звітності на предмет можливих викривлень внаслідок шахрайства.

Відповідно до вимог МСА 315 аудитор зобов'язаний ідентифікувати й оцінювати ризики суттєвого викривлення фінансової звітності в результаті вивчення суб'єкта господарювання і його середовища. Використовуючи знання кримінологічної характеристики шахрайства та способів його вчинення, аудитор за допомогою методів аналогії і стереотипів може моделювати поведінку управлінського персоналу стосовно

можливих викривлень фінансової звітності. Тим самим висувати відповідні версії стосовно можливостей скоєння шахрайства і планування проведення аудиту.

У результаті моделювання поведінки управлінського персоналу аудитор насамперед визначає причини та умови, які можуть сприяти вчиненню шахрайства. Основними з них будуть бізнес-ризик, які спроможні чинити тиск на управлінський персонал і тим самим формувати мотиви вчинення шахрайства моделювання можливої неправомірної поведінки управлінського персоналу. Моделювання можливої неправомірної поведінки управлінського персоналу на основі знання способів шахрайства дозволяє також встановити закономірності їх відображення у фінансовій звітності. Отже, є можливість визначити вразливість певних показників фінансової звітності стосовно викривлення та ступінь їх інформативності для отримання аудиторських доказів.

На основі наведених теоретичних знань аудитор має можливість сформулювати фактичну базу. Підготовку фактичної бази версій доцільно розпочинати з узагальнення всієї наявної інформації про суб'єкт господарювання та його середовище з урахуванням попередньо отриманих знань із кримінологічної характеристики шахрайства та способів його вчинення. Основні напрями отримання інформації про суб'єкт господарювання та його середовище наведено у п.11 МСА 315. Збір необхідної інформації повинен мати неформальний характер, а підпорядковуватися знанню кримінологічної характеристики шахрайства та способів його виникнення.

У п. 5 МСА 315 відмічається, що процедури оцінювання ризиків самі собою не надають достатніх та прийнятних аудиторських доказів, на яких ґрунтується думка аудитора. Згідно з п. 6 МСА 315 процедури оцінювання ризиків мають включати:

- а) подання запитів до управлінського персоналу, які можуть мати інформацію про ризики суттєвих викривлень внаслідок шахрайства;
- б) аналітичні процедури;
- в) спостереження та інспектування.

За підсумками попереднього оцінювання бізнес-ризиків аудитор формує пошукові обставини з виявлення суттєвих викривлень фінансової звітності. На основі такої інформації готується стратегічний план аудиту. Він містить програні цілі аудиторської перевірки, які ґрунтуються на гіпотетичному судженні у вигляді версій. Основний напрям планування аудиту викладений в МСА 300 [5].

У підготовці плану аудиту основна увага приділяється операціям з пов'язаними сторонами, інвестиціям та інвестиційній діяльності, консолідованим структурам, борговим зобов'язанням, бенефіціарним власникам, використанню похідних фінансових інструментів.

Наведені питання підлягають з'ясуванню, не самі собою, а в аспекті наявної практики фінансового звітування. У зв'язку з цим аудиторі необхідно отримати інформацію з розкриття у фінансовій звітності значних операцій і суттєвих залишків на рахунках, визнання доходів, обліку незвичайних або складних операцій.

Початковий етап побудови версії знаходить своє відображення у визначенні загальної стратегії аудиту. Керуючись п.п. 7-8, А8-А11 та додатком до МСА 300,

аудитор зобов'язаний у визначенні загальної стратегії аудиту враховувати відповідні значні обставини діяльності суб'єкта господарювання. Зокрема, результати попередньої ідентифікації суттєвих компонентів та значущих ключів операцій, залишків рахунків і розкриттів інформації, які отримано внаслідок визначення суттєвості згідно з МСА 320. У додатку до МСА 300 також наголошується на необхідності попереднього виявлення в обліку ділянок з високим рівнем можливого суттєвого викривлення, проведення розгляду оціненого ризику суттєвого викривлення на рівні фінансової звітності загалом на керівництво, нагляд та перевірку.

Наступний етап формування версії доцільно спрямувати на виявленні бізнес-ризиків у діяльності суб'єкта господарювання як основи для ідентифікації й оцінювання ризиків суттєвого викривлення на рівні фінансової звітності та тверджень. Саме такий підхід наведено у п. 5 МСА 315. Він орієнтує на необхідність відновлення взаємозв'язку бізнес-ризиків з ризиком шахрайства. З'ясування, якою мірою бізнес-ризик спроможні виступати детермінантами шахрайства.

Характерно, що їх взаємозв'язок обумовлений спільною природою об'єктивного та суб'єктивного змісту. У кожному з них міститься суперечлива взаємодія загрози виникнення втрат і можливостей.

У п. А 38 МСА 315 відмічається, що бізнес-ризик є ширшим, ніж ризик суттєвого викривлення фінансової звітності хоча й виключає останній. Бізнес-ризик може виникнути внаслідок змін або складності. У п. А40 МСА 315 наведено низку прикладів бізнес-ризиків, які можуть призвести до виникнення ризику суттєвого викривлення фінансової звітності. Такі приклади пропонується розглядати в якості припущень стосовно їх можливої трансформації у ризики суттєвого викривлення. Водночас звертається увага на вплив умов стосовно їх ролі у формуванні причино-наслідкових зв'язків між бізнес-ризиками і ризиками суттєвого викривлення. У п. 41А МСА 315 зазначено, що питання про те, чи приведе бізнес-ризик до виникнення ризику суттєвого викривлення необхідно розглядати з урахуванням умов, в яких перебуває суб'єкт господарювання.

У кінцевому підсумку припущення стосовно взаємозв'язку бізнес-ризиків шахрайства МСА не вважають вичерпним джерелом для пізнання викривлень фінансової звітності. У п. 5 МСА 315 наголошується, що процедури оцінювання ризиків самі собою не надають гідних та прийнятних аудиторських доказів, на яких ґрунтується думка аудитора. Пропонується, щоб процедури оцінювання бізнес-ризиків також включали подання запитів до управлінського персоналу та інших працівників, аналітичні процедури, спостереження та інспектування. Відповідно до п. А5 МСА 315 на вибір аудитора можуть виконуватися інші процедури. Зокрема, огляд інформації з економічних журналів, звіти аналітиків, банків, рейтингових агентств, нормативних чи рейтингових видань, надсилання запитів зовнішньому юридичному консультанту або експерту з оцінювання.

Обсяг необхідного розуміння бізнес-ризиків на предмет наявності в них спроможності безпосередньо набувати властивостей ризиків шахрайства або опосе-

редковано сприяти їх становленню визначається аудитором в результаті професійного судження з дотриманням професійного скептицизму. За таких умов обов'язково належить враховувати суперечливу природу самих ризиків.

Будучи різновидом діяльності, ризик орієнтує на отримання вагомих результатів неординарним способом в умовах незвичайності та ситуації неминучого вибору. Тим самим він сприяє подоланню консерватизму, стереотипів, психологічних бар'єрів на шляху здійснення експериментів задля досягнення успіху. З іншого боку, ризик зумовлює авантюризм, егоїзм і пасивність, що призводить до гальмування соціального прогресу та неправомірних вчинків.

Суперечлива природа ризику обумовлена взаємодією об'єктивно існуючих ризикових обставин та їх суб'єктивною оцінкою. Вона завжди має індивідуальний характер і свободу вибору серед різноманітних варіантів. Тому невід'ємною властивістю ризику є його альтернативність. Ризик є одним із шляхів усунення невизначеності, яка виступає протилежністю однозначності. Така властивість ризику має важливе значення для висловлювання судження у формі професійного скептицизму стосовно припущень про можливість шахрайства, зокрема про можливі варіанти поведінки управлінського персоналу в умовах бізнес-ризиків. Обов'язково врахування того факту, що кожний суб'єкт неоднозначно сприймає той самий бізнес-ризик через відмінності психологічних властивостей установок і ціннісних орієнтацій.

За таких умов визначити аудиторю особливості впливу бізнес-ризиків на конкретних суб'єктів з числа управлінського персоналу досить складно. До того ж аудитор не має повноважень правоохоронного органу здійснювати оперативно-розшукові та слідчі дії стосовно викривлень фінансової звітності. Тому основним джерелом отримання аудитором інформації з впливу бізнес-ризиків на конкретних суб'єктах є аналіз зовнішніх проявів поведінки управлінського персоналу в оточуючому середовищі. Насамперед це стосується заходів внутрішнього контролю та організації ризик менеджменту. Їх ефективність свідчить про ставлення управлінського персоналу до бізнес-ризиків та їх спроможність виступати чинниками ризиків шахрайства.

Відповідно до п. 151 МСА 315 увагу аудитора може привернути інформація, яка значно відрізняється від інформації, на якій ґрунтувалась оцінка ризиків управлінським персоналом. Їх оцінка може ґрунтуватися на очікуванні того, що певні заходи контролю працюють ефективно. Насправді – навпаки. У разі нехтування заходів контролю управлінським персоналом аудитор може отримати аудиторські докази їх неефективної роботи.

У результаті проведення такого аналізу суб'єкта господарювання та його середовища аудитор виділяє конкретні бізнес-ризиків, в яких існують можливості шахрайства. На основі оцінки можливості шахрайства

висуваються певні версії стосовно їх перевірки згідно з планом аудиту.

Подальші дії аудитора достатньо чітко регламентовано у МСА 315, 240, 300, а також в інших МСА. Відповідно до їх вимог у плані аудиту передбачаються відповідні заходи та аудиторської процедури із з'ясування суттєвості ризиків шахрайства та наявності в них всеохоплюючого характеру.

У подальшому з дотриманням професійного скептицизму збираються аудиторські докази, уточнюють та доповнюють план аудиту.

На заключному етапі аудитор готує звіт, спираючись на отриманий висновок за результатами перевірки попередньо сформованих версій.

ВИСНОВКИ

У результаті дослідження можна запропонувати таку схему побудови версій аудитором з ідентифікації й оцінювання ризиків суттєвих викривлень.

I. Підготовка теоретичної бази версій:

1. Узагальнення знань із кримінологічної характеристики шахрайства та способів його вчинення у відповідній галузі.

2. Вивчення бізнес-ризиків стосовно наявності причин і умов, які спроможні формувати ризики шахрайства на об'єкті аудиторської перевірки.

3. Моделювання можливих варіантів неправомірних поведінок управлінського персоналу.

4. Визначення найбільш вразливих аспектів фінансової звітності стосовно конкретних способів шахрайства, що притаманно певній категорії підприємств.

5. Попередній аналіз фінансової звітності на предмет виявлення можливих викривлень.

II. Підготовка фактичної бази версій:

1. Узагальнення всієї наявної інформації про суб'єкт господарювання та його зовнішнє середовище відповідно до попередньо отриманих знань із кримінологічної характеристики шахрайства та способів його вчинення.

2. Формування пошукових обставин з виявлення суттєвих викривлень фінансової звітності з наступною підготовкою стратегічного плану аудиту.

3. Оцінювання конкретних бізнес-ризиків стосовно наявності в них ризиків шахрайства з метою виявлення проблемних ситуацій, що підлягають аудиторській перевірці.

4. Висунення версій у вигляді припущень стосовно можливого шахрайства та підготовка плану аудиту.

5. Виконання аудиторських процедур для з'ясування суттєвості ризиків шахрайства та наявності в них всеохоплюючого характеру.

6. Збір аудиторських доказів, уточнення та доповнення плану аудиту.

7. Підготовка умовиводів за результатами перевірки версій на основі їх теоретичної і фактичної бази, а також моделювання можливого шахрайства або його окремих елементів.

Список використаних джерел

1. МСА 200. Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг. Видання 2016–2017 років. Частина I. С. 95-125. URL: [https://mof.gov.ua/storage/files/МСА_2016-2017_частина_1\(1\).pdf](https://mof.gov.ua/storage/files/МСА_2016-2017_частина_1(1).pdf)

2. МСА 240. Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг. Видання 2016–2017 років. Частина I. С. 182-229. URL: [https://mof.gov.ua/storage/files/MCA_2016-2017_частина_1\(1\).pdf](https://mof.gov.ua/storage/files/MCA_2016-2017_частина_1(1).pdf)
3. Головач В.В., Головач Т.А. Концепція професійного скептицизму аудитора та її генезис. *Економіка. Фінанси. Право*. 2022. № 2. С. 5-11.
4. МСА 315. Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг. Видання 2016–2017 років. Частина I. С. 304-361. URL: [https://mof.gov.ua/storage/files/MCA_2016-2017_частина_1\(1\).pdf](https://mof.gov.ua/storage/files/MCA_2016-2017_частина_1(1).pdf)
5. МСА 300. Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг. Видання 2016–2017 років. Частина I. С. 291-303. URL: [https://mof.gov.ua/storage/files/MCA_2016-2017_частина_1\(1\).pdf](https://mof.gov.ua/storage/files/MCA_2016-2017_частина_1(1).pdf)

References

1. ISA 200. *Handbook of International Quality Control, Auditing, Review, Other Assurance, and Related Services Pronouncements. 2016–2107 Edition. Volume I.* pp. 95-125. URL: [https://mof.gov.ua/storage/files/MCA_2016-2017_частина_1\(1\).pdf](https://mof.gov.ua/storage/files/MCA_2016-2017_частина_1(1).pdf) (in Ukrainian).
2. ISA 240. *Handbook of International Quality Control, Auditing, Review, Other Assurance, and Related Services Pronouncements. 2016–2107 Edition. Volume I.* pp. 182-229. URL: [https://mof.gov.ua/storage/files/MCA_2016-2017_частина_1\(1\).pdf](https://mof.gov.ua/storage/files/MCA_2016-2017_частина_1(1).pdf) (in Ukrainian).
3. Holovach V., Holovach T. The concept of the auditor's professional skepticism and its genesis. *Economics. Finances. Law*. 2022. № 2. pp. 5-11 (in Ukrainian).
4. ISA 315. *Handbook of International Quality Control, Auditing, Review, Other Assurance, and Related Services Pronouncements. 2016–2107 Edition. Volume I.* pp. 304-361. URL: [https://mof.gov.ua/storage/files/MCA_2016-2017_частина_1\(1\).pdf](https://mof.gov.ua/storage/files/MCA_2016-2017_частина_1(1).pdf) (in Ukrainian).
5. ISA 300. *Handbook of International Quality Control, Auditing, Review, Other Assurance, and Related Services Pronouncements. 2016–2107 Edition. Volume I.* pp. 291-303. URL: [https://mof.gov.ua/storage/files/MCA_2016-2017_частина_1\(1\).pdf](https://mof.gov.ua/storage/files/MCA_2016-2017_частина_1(1).pdf) (in Ukrainian).

Volodymyr HOLOVACH

PhD in Legal Sciences, Honored Lawyer of Ukraine, certified auditor, Institute of Audit
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3669-9071>

Tetiana HOLOVACH

Doctor of Economics, Professor, auditor, deputy director for scientific work of the Institute of Audit
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1657-1508>

AUDITOR'S VERSIONS REGARDING THE IDENTIFICATION AND ASSESSMENT OF RISKS OF FINANCIAL STATEMENTS' ESSENTIAL DISTORTION

The paper discusses the problematic issues of identification and assessment of the risks of significant distortion by the auditor based on a hypothetical judgment in the form of a version regarding their committing as a result of fraud. It was found that business risks are the main source of creating the motivation and pressure on management personnel regarding financial reporting distortions. Depending on a number of circumstances, they may have a positive or negative assessment from the management staff.

The creation of the version by the auditor is proposed to be carried out based on the knowledge of the criminological characteristics of fraud and methods of its commission. And, at the same time, to be guided by the approach, outlined in ISA 240 and ISA 315 regarding the criminological characteristics of fraud and the methods of its commission, as well as the circumstances that generate it.

International Standards on Auditing (ISA) require the auditor to follow the professional skepticism over the audit, to admit the possibility of material misstatement due to fraud, despite the auditor's past experience with regard to integrity and honesty of management personnel and those, who is endowed with the highest authority (clause 15 of ISA 200 and clause 12 ISA 240).

It has been established that the principle of professional skepticism requires the auditor the in-depth assessment of the risks of material distortion of financial statements, obliges to make assumptions on the presence of opportunities for fraud in the business entity's activity in each audit, regardless of the positive characteristics of the management staff. The knowledge of such assumptions requires the auditor to make hypothetical judgments in the form of a version., the audit plan is prepared based on the judgments.

Keywords: financial statements' distortion, auditor's versions, assessment of fraud possibilities, criminological characteristics of fraud, business risks